

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIV, св. 1

ISSN 0350–185X

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXIV, св. 1

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Рајна Драгићевић, др Најда Иванова,
др Александар Лома, др Алина Маслова, др Софија Милорадовић,
др Мирослав Николић, др Слободан Павловић, др Предраг Пипер,
др Слободан Ремейић, др Живојин Сијанојчић, др Срејшо Танасић,
др Зузана Тојолињска, др Анашолиј Турилов, др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2018

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ / главни уредник Предраг Пипер. – Књ. 1, св. 1/2 (1913); књ. 2, св. 1/2 (1921) – књ. 11 (1931); књ. 12 (1933) – књ. 17 (1938/1939); књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913; 1921–1931; 1933–1938/39; 1949/50– (Београд : 3Д+). – 24 cm

Полугодишње – Друго издање на другом медијуму: Јужнословенски филолог (Online) = ISSN 2406-0763

ISSN 0350-185X = Јужнословенски филолог

COBIS.SR-ID 615183

Рецензенти радова који се објављују у LXXIV/1 броју *Јужнословенског филолога*:
др Миливој Алановић, др Даринка Гортан-Премк, др Рајна Драгићевић, др Александар Лома, др Предраг Пипер, др Људмила Поповић, др Слободан Реметић

Секретар уређивачког одбора: др Рајна Драгићевић

Израду и штампање финансирало је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 6. фебруара 2018.

Издају:

Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36
Српска академија наука и уметности, Кнез Михаилова 35

Коректура:

Марија Селаковић

Припрема за штампу:

НМ либрис (www.nmlibris.rs)

Штампа:

СЗР „3Д+“, Београд

САДРЖАЈ

Студије и расправе

- Zuzanna V. Topolińska: Słowiańskie południe w czasie i przestrzeni 7–12
- Motoki Y. Nomachi: Contact-Induced Grammatical (Non)Changes? Observations of Morphosyntactic Structures in the Kashubian Dialect in Canada 13–29
- Орса́т Л. Лигорио: Дифтонгизација у далматороманским реликтима латинског суфикса -ēllu, -a (Из балканског латинитета XII) 31–59
- Јасмина Д. Московљевић Поповић: О зависносложеним реченицама са коментативном кондиционалном клаузом 61–80
- Стана С. Ристић, Ненад Б. Ивановић и Ивана Лазић Коњик: Метајезик лексикографске дефиниције у дескриптивном речнику (на материјалу речника српског језика) 81–96
- Мариана З. Алексић: Типологија лексичко-семантичких односа истокоренских именичких лексема словенског порекла у српском и бугарском језику 97–120
- Драгана И. Радовановић: О предлошко-падежној конструкцији у + *генийив* у Ваљевској Подгорини 121–136

Прикази и критика

- А. А. Турилов. *Исследования по славянскому и сербскому средневековью*. Издание подготовили Снежана Елесиевич, Джорже Трифунович. Уредник Жарко Чигоја. Београд: Чигоја штампа, 2014, 739 стр. (= Библиотека Ортограф. Књига 1) (Виктор Савић) 137–157
- Leksykon aksjologiczny Słowian i ich sąsiadów*, pod redakcją Jerzego Bartmińskiego, t. 5: Honor, red. Petar Sotirov, Dejan Ajdačić, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2017. – 433 стр. (Ивана Лазић Коњик)..... 158–163
- Активный словарь русского языка*, Том 1, А–Б, В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, И. В. Галактионова, М. Я. Гловинская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. А. Лопухина,

- А. В. Птенцова, А. В. Санников, Е. В. Урысон;
Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Москва: Языки славянской
культуры, 2014. – 408 стр.; Том 2, В–Г, В. Ю. Апресян,
Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская,
И. В. Галактионова, М. Я. Гловинская, Б. Л. Иомдин,
Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. А. Лопухина,
А. В. Птенцова, А. В. Санников, Е. В. Урысон; Отв. ред.
Ю. Д. Апресян, Москва: Языки славянской культуры,
2014. – 736 стр. (Александра Марковић) 164–170
- Василка Радева: *Българска лексикология и лексикография*,
София: Издателство „Изток-Запад“, 2017, 430 стр.
(Рајна Драгићевић) 171–176
- Irena Stramljič Breznik (ur.), *Manjšalnice v slovanskih jezikih:
oblika in vloga / Деминутивы в славянских языках: форма
и роль / Diminutives in Slavic Languages: Form and Role*,
Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in
književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
2015, 645 str. (Владан Јовановић) 177–184

Хроника

- Etymologické symposion. Brno 2017. Etimologický výzkum češtiny:
z perspektivy slovanské, indoevropské i obecnělingvistické.
Brno, 12.-14. září 2017 (Л. В. Куркина) 185–194

Библиографија

- Ана Голубовић: Библиографија за 2016. годину
расправа и дела из индоевропске филологије
и опште лингвистике која су изашла у Србији,
Црној Гори и Републици Српској 195–341

Регистри

- Регистар кључних речи LXXIV/1 књиге
Јужнословенског филолога 343–343
- Именски регистар LXXIV/1 књиге
Јужнословенског филолога..... 345–361
- Упутство за припрему рукописа за штампу 363–370

АКТИВНЫЙ СЛОВАРЬ РУССКОГО ЯЗЫКА

Том 1, А–Б, В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, И. В. Галактионова, М. Я. Гловинская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. А. Лопухина, А. В. Птенцова, А. В. Санников, Е. В. Урысон; Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 408 стр.;
Том 2, В–Г, В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева, О. Ю. Богуславская, И. В. Галактионова, М. Я. Гловинская, Б. Л. Иомдин, Т. В. Крылова, И. Б. Левонтина, А. А. Лопухина, А. В. Птенцова, А. В. Санников, Е. В. Урысон; Отв. ред. Ю. Д. Апресян, Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 736 стр.

У Институту за руски језик *В. В. Виноградов*, под руководством чувеног руског лингвисте академика Јурија Апресяна, израђује се *Активный словарь русского языка*.¹ До сада су из штампе изашла два тома *Активног речника* (А–Б, В–Г) (у даљем тексту АР). Самом речничком тексту у првом тому претходи студија, увод у појам активног речника (*Об Активном словаре русского языка*, 5–36).

Објављивању Речника претходило је издавање монографије под насловом *Перспектив активного словаря русского языка* (АПРЕСЯН, АПРЕСЯН и др. 2010) (у даљем тексту ПАР). У питању је обимна колективна монографија у којој је представљена концепција активног речника, а која обухвата и оно што се обично назива огледном свеском. Монографија садржи четири дела: 1. *Введение* (17–54); 2. *Инструкция по составлению словарных статей Активного словаря (АС) русского языка* (55–152); 3. *Образец словарной статьи* (153–726); 4. *Словник Активного словаря русского языка* (727–767). Словник је

¹ Ј. Апресян истиче да је рад на АР започет 2006. године (АПРЕСЯН, АПРЕСЯН и др. 2010, 30).

заправо попис одредница (у српској теоријској лексикографији говори се о *номенклајтури* или о *вокабулару*). У овај попис ушло је 12.000 одредница, али тај списак није коначан и, како истиче Ј. Апресјан, постепено ће се повећавати, према потреби, током рада на Речнику (АПРЕСЯН, АПРЕСЯН и др. 2010, 12).

Ми ћемо се у овом приказу осврнути на уводни део АР, дат у првом тому, али и на уводни део који садржи ПАР (аутор оба уводна текста је Ј. Апресјан). Ових седамдесетак страна обилује информацијама које нам се чине драгоценим за сваког лексикографа, а због интегралног приступа језичком опису, за који се Ј. Апресјан залаже, и за синтаксичаре и друге језичке стручњаке. Будући да је речник који је пред нама права ризница за лексикографе и за учење лексикографије и да је једним приказом немогуће представити све оно што привлачи нашу пажњу у овом тренутку, ми ћемо се на наредним странама осврнути на оно што, по речима Ј. Апресјана, а и по нашем скромном познавању практичне и теоријске лексикографије, представља новину (било у руској лексикографији, било у лексикографији уопште). Сматрамо да су овакви помаци пожељни и да у промишљеној мери уносе дах савремености у област практичне лексикографије, која је склона традиционалнијим приступима.

Активни речник. Ј. Апресјан појам *активног речника* представља контрастирајући га с појмом *пасивног речника* (и истичући да су оба термина у одређеној мери условна). Пасивни речници морају да садрже информације о речима неопходне за разумевање сваке речи у произвољно изабраном тексту. Због тога такви речници морају да обухвате што је могуће више речи и што је могуће више њихових значења, како би се омогућило разумевање довољно широког круга текстова. То за собом повлачи разне последице. Обим пратећих језичких информација је недовољан, а уз то се у пасивним речницима мора наћи велика количина лексике која се ретко користи (стручна терминологија, књишке, застареле речи, често једнозначне, са слабом спојивошћу, које нису у потпуности постале део лексичког система и не улазе у парадигматске лексичке односе) (АР, 5).

За разлику од пасивног речника, активни речник треба да омогући говорење (или стварање текстова). Како би то било могуће, у речник се уносе што је могуће потпунији подаци о свим особинама речи и њихових појединих значења, важни за правилан говор (у вези са изговором, прозодијом, променом лексичког значења и значења граматичких облика у одређеним контекстуалним условима, променом рекције у разним значењима), затим опис синтаксичких

конструкција типичних за поједина значења, својстава спојивости, прагматичких услова употребе и онога што Апресјан назива *лексичким свейом* (*лексический мир* – синоними, антоними, деривати и друге речи семантички повезане с речју у одређеном значењу).

Тако широк обим података о лексичким јединицама, с обзиром на ограничену величину речника намењеног широкој публици, у опреци је са сувише великим вокабуларом (бројем одредница). Апресјан закључује да превелик вокабулар заправо и није потребан кад се има у виду да активни речнички фонд образованог говорника руског језика² обухвата од 8.000 до 10.000 речи. У активни речник улазе основне, неизведене речи, претежно стилистички необележене, које имају развијену полисемију, богата рекцијска својства и спојивост, као и богат *лексички свей*. Апресјан истиче да „такве речи морају ући у вокабулар активног речника, иако се лексика не своди на такве речи“ (АР, 6). Како аутор истиче, основна формула пасивног речника јесте: много речи, минимална информација о свакој речи, довољна за разумевање дате речи у одређеном контексту. Основна формула активног речника јесте: мање речи, праћених по могућству потпуном, исцрпном информацијом о свакој речи, неопходном за њену правилну употребу у говору.

Апресјан истиче да АР руског језика није резултат покушаја да се копирају европски речници активног типа, већ настојања да се сачини нов тип АР са ослоном на савремену лингвистичку теорију и технологију, али и на постојеће академијске речнике. Речник је заснован на великом корпусу (АР рађен је на грађи из Националног корпуса руског језика).

Јединица речника, одредница, у Апресјановој терминологији назива се *вокабулом* или *речју* (рус. *вокабула, слово*). Појединачна значења речи Апресјан назива *лексемама* (и истиче да се код једнозначних речи вокабула подударара с лексемом). Лексема, дакле, одговара ономе што неки српски лингвисти називају *сублексемом* (ми ћемо у приказу користити термине *лексема* и *сублексема*, у складу с нашом литературом).

Уз одредницу се наводе граматички и стилистички подаци. Што се оних *граматичких* тиче, указује се на врсту речи помоћу једноставне скраћенице (СУЩ, ПРИЛ, ГЛАГ итд.),³ наводе се основни граматички

² Било би важно утврдити одговарајући податак и за српски језик.

³ Како у уводном делу ПАР истиче Апресјан, у АР одступа се од уобичајене лексикографске праксе у руској традицији, па се уместо индиректних показатеља врсте речи за именице, придеве и глаголе наводе експлицитни подаци. „Хотя

облици речи и указује се на одсуство неког од облика из парадигме, као и на ограничења њихове употребе, наводе се особине речи важне за синтаксу реченице (безличност, аниматност и др.); код глаголских одредница наводе се облици оба вида, и свршеног и несвршеног, или се указује на њихово одсуство; указује се на синтаксичке типове реченица (најчешће закључних, одричних или упитних), типичних или једино могућих за неке одреднице. Стилистичке ознаке могу бити: језичке (у вези са функционалним стиловима, регионалном и временском раслојеношћу) и термилошке. Нама је посебно занимљиво увођење квалификатора *уходящее*, којим се означава да се одређена (суб)лексема повлачи из језика, да застарева, али да још није сасвим застарела. Сматрамо да би овај квалификатор био веома користан и у српској описној лексикографији.⁴

ДЕФИНИЦИЈЕ. Дефиниције у АР морају бити потпуне, у њима не сме бити ничег сувишног и не смеју бити циркуларне (АР, 14–15). Да би се правилно дефинисао глагол у неком значењу, на пример, потребно је одредити број неопходних и довољних актаната датог предиката. Глаголске сублексема имају дефиниције у форми реченица. Апресјан такве дефиниције назива *аналитичким* и истиче да оне морају бити такве да сугеришу граматичку правилност једних спојева и неправилност неких других.

На примеру основних значења глагола *ући* и *изаћи* (*войти*, *выйти*) аутор објашњава разлику између аналитичких дефиниција у АР и дефиниција у другим описним речницима. Наиме, на основу дефиниција ових глаголских сублексема у другим речницима (**ВОЙТИ** ‘идя, двигаясь, проникнуть куда-л., в пределы чего-л.’; **ВЫТИ** ‘уйти откуда-л., оставить пределы чего-л.’) не може се закључити због чега се на руском може рећи: *войти в дом с улицы*, *выти из дома на улицу* али не и **войти из дома на улицу*, **выти в дом с улицы*. То је због тога што глаголи *войти* и *выйти* намећу ограничење у вези са простором на ком се неко налази до почетка промене положаја и после њега. Глаголи с префиксом *в-* означавају прелазак у затворенији простор, а они с префиксом *вы-* прелазак, премештање на отворенији

в таких случаях информация о части речи оказывается избыточной, в АС – вопреки существующей традиции толковых словарей русского языка – она выводится в соответствующие словарные статьи“ (АПРЕСЯН, АПРЕСЯН и др. 2010: 36).

⁴ На пример, када смо размишљали о томе како квалификовати временско значење предлога *по* у Речнику САНУ, илустровано примерима: *по Божићу*, *по Ускрсу*, закључили смо да недостаје овакав квалификатор. Иначе, Апресјан каже да сличан квалификатор постоји у једном руском описном речнику, а да је у енглеским и француским речницима уобичајен (АР, 12).

простор. Тако дефиниција глагола *войти* у основном значењу у АР гласи: *А1 вошел в А2 из А3* ‘Идя, существо А1 перестало находиться в пространстве А3 и начало находиться в более замкнутом пространстве А2’; дефиниција антонимног глагола *выйти* у основном значењу гласи: *А1 вышел из А2 в А3* ‘Идя, существо А1 перестало находиться в пространстве А2 и начало находиться в более открытом пространстве А3’. Како истиче Апресјан, када се дефиниције прецизирају на тај начин, постаје јасно због чега су спојеви *войти в дом с улицы*, *выти из дома на улицу* правилни, за разлику од спојева **войти из дома на улицу*, **выти в дом с улицы*.

Новина јесте и то што се води рачуна о субјективној димензији лексичког значења – детаљно се описује субјективни значењски слој, иначе тешко ухватљив, увођењем упућивања на говорника или посматрача у текст дефиниција.⁵ Овај субјективни значењски слој важан је у дефинисању речци и предлога (АР, 19–20).

ПОДАТАК О ЗНАЧЕЊУ ГРАМАТИЧКИХ ОБЛИКА. Оно што је потпуна новина у описној лексикографији јесте и податак о значењу граматичких облика. На пример, за глагол *идти* у једном од значења, ‘делать ход в игре’, типично је резултативно значење; кад коментатор шаховске партије каже: *В этой позиции Ананд идет конем*, он заправо каже да је потез коњем већ повучен, направљен. Иако је за форму глагола несвршеног вида у презенту карактеристично значење радње или процеса који се непосредно посматра или се одвија у одређеном периоду, дато граматичко значење за ово подзначење глагола *идти* није могуће, и то се у АР назначава на следећи начин: „не употребљава се за означавање радње која се непосредно посматра или радње која се одвија током одређеног периода“ (АР, 10).

У АР први пут се, према речима аутора, указује на значење *каузатива услуживања (каузатив обслуживания)*. Сублексеме са овим значењем имају јединствено видско обележје, глаголи несвршеног вида теже употреби с граматичким значењем уобичајене радње (АР, 10). На пример: *Он брется в парикмахерской напротив*, *Она шьет платье в элитном ателье*. То значење јавља се код глагола који означавају конструктивне или креативне радње, као и код глагола „довођења у ред“ (*бриться, чинить* и сл.).

Синописис. Занимљива новина у руској лексикографији, која, колико нам је познато, води порекло из енглеских педагошких реч-

⁵ Ова новина, како нам се чини, у складу је с постулатима когнитивне семантике, нпр. с појмом тачке гледишта (*vantage point*), који уводи Ланакер (LANGACKER 2000: 5).

ника, јесте увођење такозваног *синојсиса* за речи са веома развијеном полисемантичком структуром. Тај синопис је замишљен као схематизован попис подзначања речи, праћен стилистичким ознакама, кратким објашњењем датих значења и основним примерима употребе (АР, 8).

Деривати. У АР је другачији и приступ дериватима. Прототипичним дериватима сматрају се они међу којима постоји веза и по облику и по значењу (на пример, између мотивног глагола *учить* и именице *учитель*). Деривациони односи успостављају се и међу било којим двома речима X и Y ако су дате речи повезане семантичким односом који се подудара са семантичким односом између мотивне речи X и изведене речи Y у једном од прототипичних творбених типова. На основу модела *учить*–*учитель*, резултатом истог типа творбе сматрају се примери: *лечить*–*врач*, *оперировать*–*хирург*, *играть* (у значењу глумити) – *актер* (овакве деривате Апресјан назива *сујлейтивним*, АР, 29).

У АР примењује се лексикографски принцип системског описа лексике. Тај принцип подразумева вођење рачуна о унификацији (уједначавању), али и о индивидуализацији. Апресјан то објашњава овако (слободније ћемо превести ауторове речи): уколико се у речничком чланку лексеме или сублексеме L1 налази лексикографска информација X, иста таква информација морала би се наћи и у речничком чланку (суб)лексеме L2, под условом да L2 припада истој лексичко-семантичкој групи и има иста својства као L1 (АПРЕСЈАН, АПРЕСЈАН и др. 2010: 31).⁶ Међутим, с принципом системности не сме се претерати, он не сме да превлада над појединачним лексичким особинама – лексикографски портрет има несумњив приоритет над лексикографским типом (2010: 33).

Речник се израђује у складу са идејом интегралног описа језика – будући да су речник и граматика основне компоненте језичког описа, морају бити усаглашени међу собом у највећој могућој мери, и то по типу информација које се у њих уносе, као и по формалном начину њиховог бележења (АПРЕСЈАН, АПРЕСЈАН и др. 2010: 33).

Овим скретањем пажње на важност интегралног приступа језичком опису завршавамо свој приказ. Сматрамо да речник који држимо

⁶ Аутор, међутим, указује на то да чак ни тако мала класа односних придева, типичан лексикографски тип, који чине *восточный*, *западный*, *северный*, *южный* у неким речницима није уједначено представљена. На исту чињеницу скренули смо пажњу у вези с обрадом еквивалентних српских придева у Речнику САНУ у једном свом раду (Марковић 2014: 76, у напомени).

у рукама може бити вишеструко користан, и за практичну и за теоријску лексикографију. Начин на који су за АР биране одреднице могао би бити путоказ у размишљању о изради једнотомног речника који, како нам се чини, недостаје у српској култури.⁷ То би могао бити речник савременог српског књижевног језика општег типа, не превеликог обима, који би требало да има свака породица.

Цитирана лијераџура

АПРЕСЈАН, В. ЈУ., ЈУ. Д. АПРЕСЈАН, Е. Э. БАБАЕВА, О. ЈУ. БОГУСЛАВСКАЈА, И. В. ГАЛАКТИОНОВА, М. Я. ГЛОВИНСКАЈА, Б. Л. ИОМДИН, Т. В. КРЫЛОВА, И. Б. ЛЕВОНТИНА, А. В. ПТЕНЦОВА, А. В. САНИКОВ, Е. В. УРЫСОН. *Проспект активног словаря русскогo језика*. Рецензенти: В. З. Демьянков, Л. П. Крысин. Отв. ред. акад. Ю. Д. Апресян. Москва: Языки славянских культур, 2010.

МАРКОВИЋ, Александра. Граматика у српским речницима, у: *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колективна монографија)*, Рајна Драгићевић (ур.), Београд: Филолошки факултет, 2014, 69–91.

LANGACKER, Ronald W. *Grammar and Conceptualization*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 2000.

*Александра Марковић**
Институт за српски језик САНУ

⁷ О таквом речнику размишљао је од 1919. до 1963. М. Московљевић, а затим је сам приступио његовој изради 1963. и речник завршио 1964. Нажалост, као што је познато, тај речник је забрањен из идеолошких разлога, а потреба за њему сличним приручником је остала.

* aleksandra.markovic@isj.sanu.ac.rs